

MAGDALENA BARABAS

WARTOŚCI W ŻYCIU I SPUŚCIZNIE PEDAGOGICZNEJ JANUSZA KORCZAKA

Dokąd z dziećmi odchodzisz współczesny Sokratesie?
Któryś zmyślał baśnie, sam stałeś się legendą.
Któryś oszukał dzieci, że śmierć rychła nie czeka,
Tobie dobroć i męstwo śmiertelną koszulę przędą
I pamięć o Tobie wzbiera jak rozlewiska rzeka¹.

VALUES IN JANUSZ KORCZAK'S LIFE AND PEDAGOGICAL LEGACY

A b s t r a c t. The aim of moral education is to form in children a system of values in accordance with the universal vision of treating every man in the subjective way, with the principles that are helpful in differentiating the good and the evil, and with universal values such as: respect, honesty, courage, altruism or responsibility.

Hence it is important not so much to supply the pupil with the knowledge about moral values and the respective norms and rules of behavior, but also to develop in him a certain kind of moral sensitivity through, among others, being an example of moral behavior. The aim of the article is to present the figure of Janusz Korczak, in the context of the values he presented and promoted, as a personal example worth of following and as a moral authority.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Key words: values; moral authority; Janusz Korczak.

Dr MAGDALENA BARABAS – adiunkt w Zakładzie Teorii Wychowania, Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS; adres do korespondencji: Zakład Teorii Wychowania, ul. Narutowicza 12, Lublin 20-004, e-mail: m.barabas@poczta.umcs.lublin.pl.

¹ W. SŁOBODNIK, *Tren ku czci Janusza Korczaka*, „Literatura” 1975, nr 31, s. 5.

Celem wychowania moralnego jest podejmowanie działań ukierunkowanych na ukształtowanie jednostki o niezachwianym kręgosłupie moralnym, człowieka hołdującego wartościom, normom i zasadom utożsamianym z moralnością². Osiągnięcie tego celu możliwe jest dzięki przekazywaniu wychowankom wartości nie tylko poprzez przybliżanie im wiedzy aksjologicznej w wymiarze teoretycznym, ale głównie poprzez dostarczanie dzieciom i młodzieży wzorów osobowych, autorytetów godnych naśladowania.

Urzeczywistnianie wartości osobowych i respektowanie moralnych zasad umacnia i wzbogaca jednostkę w indywidualne człowieczeństwo; stanowi także punkt wyjścia do określenia istotnych potrzeb i prawidłowości rozwoju życia w wymiarze jednostkowym i zespołowym we wszystkich jego postaciach³.

We współczesnym świecie – tak bogatym w różnorodne propozycje dotyczące osób uznawanych za atrakcyjne pod względem stylu życia i szybkiego osiągnięcia sukcesu, a dość często stanowiące swoistego rodzaju zagrożenie dla prawidłowego rozwoju dziecka – autorytet moralny (osobisty, wychowawczy) jest niezwykle wartościowy i konieczny w całym procesie wychowawczym⁴. Wielkim wyzwaniem dla współczesnych wychowawców staje się wskazanie dzieciom i młodzieży takich osób, których życie można utożsamiać z wartościami uniwersalnymi i ponadczasowymi takimi, jak: dobro, prawda, szacunek, uczciwość, odwaga, altruizm czy odpowiedzialność.

Predysponowanie do bycia autorytetem moralnym wymaga nie tylko głoszenia norm i wartości powszechnie uznawanych za godne, ale także prezentowanie postępowania z nimi zgodnego⁵.

Bez wątpienia Janusz Korczak jest tym, którego można uznać za godny wzór osobowy i o którym warto przypominać współczesnym pokoleniom. Z całą pewnością ten wielki człowiek całym swoim życiem dał świadectwo wierności wartościom i normom, o których pisał i pragnął przekazać swoim wychowankom.

Wierność dziecku – człowiekowi, szacunek, uczciwość, odpowiedzialność za słowa i czyny, odwaga, miłość, przyjaźń, bezinteresowność (altruizm), humanizm, prawda, dobro, godność (honor), solidarność, sprawiedliwość, lojalność,

² M. ŁOBOCKI, *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS 2007.

³ W. CICHON, *Wartości. Człowiek. Wychowanie*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1996, s. 15.

⁴ M. ŁOBOCKI, *Wychowanie moralne w zarysie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS 2002, s. 113.

⁵ Tamże, s. 113.

silna wola, wytrwałość, wdzięczność, rzetelność, wiarygodność, tolerancja, szlachetność to tylko niektóre wartości, które charakteryzują osobę Janusza Korczaka – wielkiego humanisty⁶.

1. HENRYK GOLDSZMIT

Henryk Goldszmit (pseudonim Janusz Korczak) urodził się 22 lipca 1878 lub w 1879 roku w Warszawie. Dokładany rok urodzin jest trudny do ustalenia z uwagi na to, że ojciec Janusza Korczaka wyrobił metrykę syna dopiero po kilku latach od jego narodzin. Wychowywał się w zamożnej rodzinie inteligenckiej, pochodzenia żydowskiego. Rodzice Henryka i jego siostry Anny troszczyli się o dobre wychowanie dzieci, otaczali je miłością⁷. W rodzinnym domu nie pielęgnowano tradycji mojżeszowej, ani wiary chrześcijańskiej – wychowanie miało charakter bezwyznaniowy⁸. W wieku 8 lat Henryk Goldszmit rozpoczął naukę w prywatnej szkole początkowej, do której uczęszczał dość krótko. Pierwsze szkolne doświadczenia miały charakter negatywnych doznań: przemocy, surowości i nudy. Kolejne lata nauki Henryk kontynuował w filologicznym ośmioklasowym gimnazjum. Wówczas jako maturzysta zdobył wyróżnienie za sztukę „Którędy?”, którą podpisał jako Janasz Korczak. Pseudonim zapożyczył z utworu „Historia o Janaszu Korczaku i pięknej Miecznikównie” autorstwa J.I. Kraszewskiego. W wyniku pomyłki zecera imię Janasz zostało zapisane jako Janusz i na liście wyróżnionych ukazało się nazwisko Janusza Korczaka. Od tego momentu Henryk Goldszmit rozpoczął swoją działalność literacką pod pseudonimem Janusza Korczaka, któremu pozostał wierny do końca swojego życia⁹. Jednym z najważniejszych wydarzeń w życiu Henryka była choroba psychiczna ojca i jego śmierć w 1896 roku. Śmierć Józefa Goldszmita była dla młodego Henryka wielką tragedią z uwagi na bardzo bliskie z nim relacje. Ponadto spowodowała pogorszenie się sytuacji materialnej rodziny. Od tego momentu Korczak przejął obowiązki głowy rodziny i na jego barkach spoczęła odpowiedzialność za jej członków.

⁶ Por. J. ŻEBROWSKI, *Janusz Korczak i jego świat wartości*, „Recogito” 13 (styczeń-luty) 2002, http://www.recogito.pologne.net/spis_13.htm[dostęp:2016-06-14]; J. ŻEBROWSKI *Poznawcze i wychowawcze aspekty czasopisma „Mały Przegląd” Janusza Korczaka*, w: *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 2012, t. IX.

⁷ A. JANIĄK, *Wychowanie dziecka w pedagogii Janusza Korczaka*, Lublin: TN KUL 2015, s. 26.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

Rozpoczął udzielanie korepetycji, by w ten sposób pomóc matce w utrzymaniu rodziny¹⁰. W roku 1898 zdał maturę i podjął studia medyczne na Wydziale Lekarskim Cesarskiego Uniwersytetu w Warszawie¹¹.

W marcu 1905 roku otrzymał dyplom lekarza, a już w czerwcu został powołany do armii rosyjskiej, gdzie jako lekarz brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej na Dalekim Wschodzie. Do Warszawy powrócił w marcu 1906 roku, gdzie podjął pracę lekarza dziecięcego i realizował szeroką działalność społeczną na rzecz dzieci¹². Pracując jako początkujący lekarz jednocześnie ciągle poszerzał swoją wiedzę nie tylko w zakresie medycyny, ale także pedagogiki poprzez poznawanie działalności szkół, szpitali w Szwajcarii, Anglii, Francji czy Niemczech¹³.

Do roku 1912 pracował w Szpitalu dla Dzieci im. Bersohnów i Baumanów i jako pediatra ofiarnie pełnił swoje obowiązki. Podczas praktyki lekarskiej niejednokrotnie spotykał się wśród różnych grup społecznych z ignorancją dzieci ze strony osób dorosłych. Ignorancja ta, wynikająca głównie z braku wiedzy, dotyczyła nie tylko kwestii zdrowia dzieci, ale także ich wychowania i rozumienia. W roku 1912 rozpoczął pracę jako wychowawca w nowo powstałym Domu Sierot – przytułku dla sierot żydowskich, gdzie rozpoczął swoją służbę dziecku. W roku 1919 założył wraz ze swoją współpracownicą Maryną Rogowską- Falską polski dom dziecka „Nasz Dom”¹⁴. Obie placówki miały jeden wspólny cel – stworzenie miejsca, w którym dzieci ulicy mogłyby przeżyć spokojne, bezpieczne i radosne dzieciństwo.

Po wybuchu II wojny światowej podjął działalność jałmużniczą, której celem było zdobycie środków na zabezpieczenie podstawowych potrzeb bytowych dzieci. Po zorganizowaniu przez Niemców w październiku 1940 roku getta dla ludności żydowskiej i jego odcięcia od reszty Warszawy w dniu 16 listopada 1940 roku Janusz Korczak, mimo szansy opuszczenia getta, pozostał wraz ze swoimi podopiecznymi w Domu Sierot, gdzie do końca angażował się w tworzenie namiastki normalnego życia „swoim dzieciom”. W sierpniu 1942 roku wraz ze swoimi współpracownikami i dwustoma wychowankami został przewieziony do obozu zagłady w Treblince, gdzie wraz z nimi zginął. Dokładnych okolicz-

¹⁰ J. KORCZAK, *Pamiętnik i inne pisma z getta*, Warszawa: Wydawnictwo WAB 2012.

¹¹ Por. E. DAUZENROTH, *Janusz Korczak, życie dla dzieci*, Kraków: WAM 2005; M. JAKUBOWSKI, *Janusz Korczak i jego doznania*, Częstochowa: WSP 1994.

¹² M. FALKOWSKA, *Kalendarz życia, działalności i twórczości Janusza Korczaka*, t. III, red. A. Lewin, Warszawa: NK 1989.

¹³ M. CHYMUK, *Janusz Korczak. Dziecko i Wychowawca*, Kraków: WAM 2009, s. 14.

¹⁴ A. JANIĄK, *Wychowanie dziecka w pedagogii Janusza Korczaka*.

ności śmierci Janusza Korczaka i jego podopiecznych nie udało się ustalić. Można tylko przypuszczać, że Stary Doktor towarzyszył swoim wychowankom w najtrudniejszej chwili – chwili śmierci.

2. JANUSZ KORCZAK – PUBLICYSTA I PISARZ

Janusz Korczak oprócz wielkiego świadectwa wierności swoim wartościom pozostawił kolejnym pokoleniom ogromną spuściznę literacką i publicystyczną. Jak pisał W. Theiss: „Korczakowskie dziedzictwo należy do trwałych wartości kultury, opiera się przemijającemu czasowi, zasila myśli i działania kolejnych już pokoleń”¹⁵.

Dziedzictwo piśmiennicze Korczaka, w dużym stopniu inspirowane działalnością społeczną na rzecz dzieci, można usytuować w dwóch podstawowych obszarach. Pierwszy dotyczy prac o charakterze pedagogicznym, w których prezentowane są poglądy na temat sposobu wychowania dzieci, ich relacji z dorosłymi, problematyki rozwoju, psychiki, przystosowania społecznego itp. Przykładem są teksty: tetralogia „Jak kochać dziecko”, „Dom Sierot”, „Prawidła życia. Pedagogika dla dzieci i dorosłych” czy „Pedagogika żartobliwa”. Obszar drugi stanowią utwory o charakterze literackim, są to m.in.: „Dzieci z ulicy”, „Koszałki opałki”, „Dziecko słonu”, „Moski, Joski, Srule”, „Józki, Jaśki, Franki”, „Sława”, „Bobo”, „Kiedy znów będę mały”, „Bankructwo małego Dżeka”, „Król Maciuś Pierwszy”, „Król Maciuś na bezludnej wyspie”, „Kajtuś Czarodziej”, „Ludzie są dobrzy”, „Trzy wyprawy Herszka”¹⁶.

Janusz Korczak przez wszystkie etapy swojego życia nieustannie współpracował z wieloma postępowymi czasopismami, m.in. z „Głosem”, „Przeglądem Społecznym”, „Czytelnią dla wszystkich”, „Kuźnią”, „Medycyną i Kroniką Lekarską”, „Higieną i Wychowaniem”, „Szkołą Specjalną”, „Wiadomościami Literackimi”, „Bluszczem”, „Pediatrią Polską”¹⁷. W swoich reportażach, felietonach czy szkicach prezentował refleksje dotyczące dziecka, jego rozwoju i miejsca w świecie dorosłych, przysługujących im praw, wychowania czy miłości rodzicielskiej. Jego artykuły zawierały także wiele cennych uwag, spostrzeżeń i wskazówek dla do-

¹⁵ W. THEISS, *Postowie*, w: J. KORCZAK, *Jak kochać dziecko?*, Warszawa: Agencja Wydawnicza Jacek Santorski 1992, s. 124.

¹⁶ B. KURZĄDKOWSKA, *O aktualności utworów literackich Janusza Korczaka*, „Prace Literaturoznawcze” 2 (2014), s. 90.

¹⁷ A. JANIĄK, *Wychowanie dziecka w pedagogii Janusza Korczaka*.

rosłych: opiekunów, rodziców, wychowawców, które dotyczyły istoty oddziaływań pedagogicznych. Zawierały one nowe idee wychowawcze, których istotą była wielowymiarowość samego dziecka i całego procesu wychowania.

W 1926 roku założył pierwsze czasopismo dla dzieci „Mały Przegląd”, którego ideą było ośmielenie i zachęcenie dzieci do pisania, które – zdaniem Korczaka – mają wiele różnych ważnych i ciekawych uwag i spostrzeżeń. Autorami artykułów poruszających problemy dnia codziennego były przede wszystkim dzieci. Zdaniem Korczaka „najważniejszą wartość mają listy, w których ktoś pisze, czego nie może powiedzieć rodzicom albo nie wolno powiedzieć w szkole. To, o czym dzieci mówią między sobą, a teraz mają możliwość szczerze powiedzieć, bez wstydu i strachu, że je wyśmieją”¹⁸. Ostatni numer „Małego Przeglądu” ukazał się dnia 1 września 1939 roku.

W latach 1934-1936 Janusz Korczak intensywnie współpracował z radiem poprzez osobliwą postać Starego Doktora i jego „Gadaninki”. Poprzez swoiste ciepło tej postaci, stworzenie klimatu zaufania audycje te cieszyły się wówczas wielkim powodzeniem nie tylko wśród dzieci, ale również wśród dorosłych. Wprawdzie żadna z audycji z udziałem Korczaka nie zachowała się do dnia dzisiejszego, jednak część z nich została spisana. Po raz ostatni Stary Doktor zwrócił się do dzieci we wrześniu 1939 roku, chcąc je uspokoić i niejako przygotować na nadchodzące czasy¹⁹.

Ważnym obszarem aktywności Korczaka była działalność literacka. Jego utwory w większości koncentrują się na dziecku i problematyce pedagogicznej – głównie w aspekcie wychowawczym. Za debiut literacki można uznać powieść „Dzieci ulicy” z 1901 roku. Do najważniejszych utworów należy m.in. „Dziecko salonu” z 1906 roku – powieść określana jako autobiograficzna, następnie „Jak kochać dziecko” z 1920 roku, stanowiąca fundament pedagogiki dziecka, odkrywająca jak poznać dziecko i z nim pracować oraz jakim być wychowawcą. W utworze tym Korczak wzywa o uznanie prawa dziecka do śmierci, prawa do dnia dzisiejszego²⁰.

Za istotnie ważny i niejako programowy utwór Korczaka uznaje się „Prawo dziecka do szacunku” z 1929 roku. Ta niewielka książeczka jest swoistym spisem praw dziecka, w której Autor upomina się o respektowanie przez dorosłych prawa

¹⁸ Za: M. GLIŃSKI, „Mały Przegląd” – gazeta inna niż wszystkie, <http://culture.pl/pl/artykul/12-rzeczy-o-korczaku-ktore-warto-wiedziec> [dostęp: 2016-06-10].

¹⁹ <http://www.polskieradio.pl/8/1594/Artykul/515653,Stary-Doktor-Janusz-Korczak> [dostęp: 2016-07-16].

²⁰ J. KORCZAK, *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*, wyd. 2, Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze J. Mortkowicza 1929, s. 50.

dziecka do szacunku i uczenia go szacunku do innych. Apelował o uznanie m.in. prawa dziecka do jego niewiedzy, niepowodzeń i łez, dziecięcych tajemnic, bieżących chwil, prawa własności, szczęścia, pomocy, nauki czy odpoczynku²¹. Obie publikacje: „Jak kochać dziecko” i „Prawo dziecka do szacunku” zawierają żądanie uznania prawa dziecka do tego, by było kim jest²².

Kolejnym niezwykle bogatym obszarem pracy literackiej Janusza Korczaka były utwory adresowane do dzieci, m.in. powieści „kolonijne”, takie jak: „Moški, Joški i Srule” z 1910 roku oraz „Józki, Jaški i Franki” z 1911 roku, będące implikacją pracy jako wychowawcy kolonijnego chłopców chrześcijańskich i dzieci żydowskich w ośrodku wakacyjnym.

Dylogia o Królu Maciusiu, tj. „Król Maciuś I” (1923) i „Król Maciuś na bezludnej wyspie” (1924), to najbardziej znana współcześnie książka Janusza Korczaka na świecie i hołdująca idei dziecięcej demokracji, która wiązać się powinna z samorządnością i odpowiedzialnością²³.

Ważnym elementem twórczości Janusza Korczaka jest „Pamiętnik i inne pisma z getta” (1942), który opisuje rzeczywistość i życie w Domu Sierot i warszawskim getcie. Jest także próbą powrotu do czasów dzieciństwa i młodości pisarza. Stanowi swoiste i ważne dopełnienie portretu człowieka zmagającego się z okrucieństwem wojny²⁴. Autor dokonuje w nim analizy swojego życia, motywów swoich działań i decyzji, przypomina momenty dla niego szczególnie ważne a nierzadko i bolesne, m.in. chorobę i śmierć ojca oraz śmierć matki, opisuje także rzeczywistość warszawskiego getta. Mimo tego wciąż przebija się idea szacunku dla drugiego człowieka, życzliwość i dobroć, o czym świadczą ostatnie słowa Korczaka zapisane w Pamiętniku na kilka dni przed śmiercią: „Podlewam kwiaty, moja łysina w oknie – taki dobry cel. Ma karabin. Dlaczego stoi i patrzy spokojnie? Nie ma rozkazu. A może był za cywila nauczycielem na wsi, może rejentem, zamiataczem ulic w Lipsku, kelnerem w Kolonii? Co by zrobił, gdybym mu kiwnął głową? Przyjaźnie ręką pozdrowił? Może nawet nie wie, że jest tak, jak jest? Mógł przyjechać wczoraj dopiero z daleka...”, i kilka wersetów wyżej: „Nikommu nie życzę źle, nie umiem, nie wiem, jak to się robi”²⁵.

²¹ J. KORCZAK, *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka 2012.

²² Tamże, s. 3.

²³ M.S. SZYMAŃSKI, *W królestwie Króla Maciusia Pierwszego, czyli w kręgu pedagogiki Janusza Korczaka*, w: M. KORCZYŃSKI, M. OKRASA, B. WIERZCHOWSKA-KONERA (red.), *Idea i dzieło Janusza Korczaka*, Lublin: UMCS 2014, s.19-20.

²⁴ J. KORCZAK, *Pamiętnik i inne pisma z getta*, Warszawa: Wydawnictwo WAB 2012.

²⁵ Za: K. STARCZEWSKA, *Idee wychowawcze Janusza Korczaka wobec wyzwań współczesnego świata. Jak oceniałby Korczak praktykę wychowawczą i edukacyjną dzisiejszej polskiej szkoły?* Zapis

3. DZIECKO – WARTOŚĆ AUTOTELICZNA

Życie Janusza Korczaka, jego postawa wobec siebie i świata, dokonywane przez niego wybory niezbitie świadczą o realizowaniu przez niego wartości uniwersalnych, ponadczasowych i moralnych. Przyglądając się spuściźnie ideologicznej Korczaka można śmiało stwierdzić, że największą i najważniejszą dla Niego wartością było dziecko – człowiek. Twierdził, że „dziecko jest najwyższą wartością [...]. Dziecka nie można traktować jako zadatku na przyszłe człowieczeństwo. Ono jest już człowiekiem. Tu i teraz”²⁶. Podejmowane przez niego działania jako lekarza, pedagoga, filozofa, społecznika czy pisarza zawsze miały jeden wspólny cel – walkę o godność dziecka i należny mu szacunek.

Szacunek do człowieka przejawia się w liczeniu się z jego potrzebami, akceptacji jego uczuć i poglądów, tolerancji dla odmienności, aczkolwiek nie zawsze aprobatę prezentowanych zachowań. Szanowanie kogoś oznacza przyznanie każdej osobie zasłużonej godności, która stanowi o wartości człowieka. Szacunek stanowi fundament budowania pożądanych relacji międzyludzkich. Jest komponentem i niezbywalnym warunkiem przyjaźni, tolerancji i miłości bliźniego²⁷. Szacunek ma swój wyraz w podmiotowym traktowaniu ludzi, bez względu na odmienność i różnorodność. Okazywanie szacunku wyraża się w poświęcaniu drugiemu człowiekowi zainteresowania, uważności i czasu. Postawa szacunku wymaga pełnej akceptacji tego, że każda ludzka istota ma prawo w odmienny sposób myśleć, czuć i się zachowywać.

Korczak uświadamiał, że „Dzieci nie będą dopiero, ale są już ludźmi, tak, ludźmi są, a nie lalkami: można przemówić do ich rozumu, odpowiedzą nam, przemówmy do serca, odczują nas”²⁸. To wokół dzieci organizował całe swoje życie, domagał się, aby „Dziecko zostało uznane za człowieka, za istotę, z którą trzeba się liczyć, której nie wolno wieść na smyczy, lecz należy kierować nią

[z niewielkimi skrótami] wykładu z okazji inauguracji Roku Janusza Korczaka w Żydowskim Instytucie Historycznym, 5 stycznia 2012, www.jhi.pl/.../Krystyna_Starczewska_Idee_wychowawcze_Janusza_Korczaka [dostęp:2016-07-16].

²⁶ B. SMOLIŃSKA-THEISS, *Korczakowskie narracje pedagogiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS 2013, s.18.

²⁷ T. ZUBRZYCKA-MACIĄG, *Szacunek – wartość zaniechana w pedagogice*, w: W. FURMANEK, A. DŁUGOSZ (red.), *Wartości w pedagogice. Urzeczywistnianie wartości*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2015, s. 118.

²⁸ J. KORCZAK, *Pisma wybrane*, t. I, Warszawa: Nasza Księgarnia 1978, s.190.

umiejętnie, z rozważą, wysiłkiem umysłu, uczucia i woli”²⁹. Dziecko ma zatem, jak każdy człowiek, prawo do szacunku i bycia tym, kim jest.

Stary Doktor nieustannie dążył do przywrócenia dziecku należytego mu miejsca w świecie i traktowania go w sposób podmiotowy, jak osobę równą dorosłym pod względem rozumowania czy prawa do przeżywania emocji. Wyśmiewał i upominał dorosłych, którzy dość często traktują dziecko jak swoją własność, pisząc: „Moje dziecko to moja własność, mój niewolnik, mój psiak pokojowy. Łechce je między uszami, głaszcząc po grzbiecie, przybrane we wstążeczki prowadzę na spacer, tresuję, by było zmyślne i układne, a gdy mi dokuczy: Idź się bawić. Idź się uczyć. Już czas spać”³⁰.

Apelował do wychowawcy – dorosłego o to, by najpierw poznał siebie samego, swoje możliwości i niedoskonałości, aby później móc stać się wzorcem do naśladowania. Pisał: „Bądź sobą, – szukaj własnej drogi. – Poznaj siebie, zanim zechcesz dzieci poznać. – Zdaj sobie sprawę z tego, do czego sam jesteś zdolny, zanim dzieciom poczniesz wykreślać zakres ich praw i obowiązków. – Ze wszystkich sam jesteś dzieckiem, które musisz poznać, wychować i wykształcić przede wszystkim”³¹.

Szacunek wobec drugiego człowieka przejawia się m.in. w akceptowaniu go takim jaki jest, w godzeniu się na jego niedoskonałość i odmienność. Relacje Korczaka z dziećmi opierały się na uczciwości i pozbawione były hipokryzji, kłamstwa i obłudy. Zdaniem Starego Doktora zajmowanie się dziećmi i osiąganie sukcesów wychowawczych zależne jest od tego, czy się je kocha i akceptuje³². Najważniejszym zadaniem stojącym przed dorosłymi, będącym swoistego rodzaju wyzwaniem, jest zaakceptowanie prawa dziecka do bycia dzieckiem.

Wyrazem szacunku do dziecka jest uznanie jego praw przynależnych każdemu człowiekowi. Śmiało można stwierdzić, że cała twórczość Janusza Korczaka poświęcona była i upominała się o prawa dzieci. Wartości moralne, o których pisał m.in. w „Pismach wybranych” i w powieści „Sława”, prezentował także w życiu. Jego życie koncentrowało się wokół rozpoznawania potrzeb dzieci i zaspokajania ich w sposób indywidualny.

²⁹ J. KORCZAK, *Dzieci i wychowanie*, „Wędrowiec” 1900, nr 1.

³⁰ J. KORCZAK, *Jak kochać dziecko*, w: TENŻE, *Dzieła*, t.VII, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona 1993, s. 58.

³¹ J. KORCZAK, *Jak kochać dziecko. Internat, Kolonie letnie*, Wyd. 2, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo J. Mortkiewicza 1929, s. 12.

³² I. MERŻAN, *Podziw i kontrowersje*, w: A. LEWIN (red.), *Wspomnienia o Januszu Korczaku*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia 1981, s. 117-118.

4. ODPOWIEDZIALNOŚĆ I ODWAGA – WARTOŚCI INSTRUMENTALNE

Odpowiedzialność za siebie i dziecko to kolejna wartość mocno widoczna w systemie wartości Janusza Korczaka. Odpowiedzialność to zarówno postępowanie według przyjętych przez społeczeństwo norm i zasad oraz jednocześnie ich rozumienie, akceptacja i uwewnętrznienie³³. Odpowiedzialność jest kategorią dynamiczną, kształtuje się wraz z wiekiem – w toku doświadczeń życiowych, przez całe życie każdy człowiek może ją poszerzać i doskonalić jej jakość³⁴.

Odpowiedzialność w aspekcie aksjologicznym (etyczno-moralnym) jest właściwością ludzką i ma charakter rozwojowy; łączy się ze świadomością działania, która warunkuje projektowanie działań i ich realizowanie, a tym samym ponoszenie odpowiedzialności nie tylko za decyzje, ale również za jej implikacje³⁵.

W opinii Korczaka wychowawca „nie jest obowiązany brać na siebie odpowiedzialności za odległą przyszłość, ale całkowicie odpowiada za dzień dzisiejszy [...]. Wychowawca pośrednio odpowiada i za przyszłość przed społeczeństwem, ale bezpośrednio w pierwszym rzędzie odpowiada za teraźniejszość przed wychowawcą”³⁶. Zdawał sobie sprawę z tego, że o wiele łatwiejsze jest zajmowanie się i wychowywanie dzieci cichych i nie sprawiających kłopotów niż dzieci, które są ruchliwe i trudno podporządkowujące się obowiązującym zasadom. Janusz Korczak podkreślał wagę odpowiedzialności wychowawców wobec dziecka twierdząc, że „Jedno wiem, że mieć dziecko to wielka odpowiedzialność wobec niego, że wiele trzeba, by mieć prawo być ojcem i matką. Prawdę powiedzialesz trudno dziecko wychować, obowiązek i odpowiedzialność przed narodem, światem, Bogiem i własnym sumieniem”³⁷.

Janusz Korczak, podejmując wiele trudnych decyzji, nieustannie wykazywał się odwagą i poświęceniem. Jak twierdzi W. Okoń: „Rezygnacja Korczaka z dobrze zapowiadającej się kariery lekarskiej, jak również z wielce obiecującej kariery pisarza i oddanie się do końca życia wychowaniu dzieci można określić jednym słowem: poświęcenie [...] A były to dzieci żydowskie i polskie, szczegół-

³³ B. KRZYWONOS-RYMKIEWICZ, *Odpowiedzialność podmiotowa dzieci*, Kraków: Wyd. IMPULS 2007, s. 10.

³⁴ J. SOWA, *Odpowiedzialność i zaufanie w procesie wychowania dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Szkoła” 2 (50) 2011, s. 16.

³⁵ R. INGARDEN, *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych*, w: TENŻE, *Książeczka o człowieku*, Kraków: WL 1987.

³⁶ J. KORCZAK, *Pisma wybrane*, t. I, Warszawa: Nasza Księgarnia 1978, s. 213.

³⁷ J. KORCZAK, *Pedagogika żartobliwa*, Warszawa: Wydawnictwa J. Mortkowicza 1939, s. 76.

nie wymagające pomocy i opieki, dzieci z warstw najuboższych, często opuszczone i bezdomne. Korczak wierzył, że wychowanie przywróci je społeczeństwu, był bowiem przekonany o tym, że przez reformę wychowania można zmienić świat³⁸. Poświęcenie życia, a może raczej wpisanie się w życiorysy dzieci krzywdzonych, ich zauważenie i walka o przywrócenie należnej im godności wymagały odwagi i głębokiego przekonania o odpowiedzialności za dziecko, które stanowi „fundament budowli”, jaką jest społeczeństwo.

To właśnie odpowiedzialność, uczciwość wobec samego siebie i bliźnich oraz odwaga przyczyniła się do towarzyszenia podopiecznym w chwilach nie tylko radosnych i szczęśliwych, ale także w chwilach dla każdego człowieka traumatycznych. Wartości te motywowały do walki o sprawiedliwe traktowanie dzieci. Sprawiedliwość ta oznaczać ma indywidualne i jednostkowe rozpatrywanie każdego przypadku. Z uwagi na uczciwość i odpowiedzialność za dzieci i przed nimi podejmował w czasach, kiedy dziecko i jego potrzeby nie były istotne, trud głoszenia idei humanistycznych m.in.: holistycznego spojrzenia na dziecko i proces wychowawczy, wspierania przez dorosłych rozwoju psychospołecznego dziecka, przestrzegania niezbywalnych praw dziecka, rozwijania autonomii moralnej dzieci. Można sadzić, że z uwagi na własne poczucie odpowiedzialności i chcąc uczyć wolności i odpowiedzialności swoich wychowanków kierował do nich takie oto słowa:

Nic wam nie dajemy.

Nie dajemy Boga, bo Go sami odszukać musicie
we własnej duszy, w samotnym wysiłku.

Nie dajemy Ojczyzny, bo ją odnaleźć musicie własną pracą serca i myśli.

Nie dajemy miłości człowieka, bo nie ma miłości bez przebaczenia,
a przebaczać – to mózół, to trud, który każdy sam musi podjąć

Dajemy wam jedno: Tęsknotę za lepszym życiem, którego nie ma, ale kiedyś będzie, za
życiem Prawdy i Sprawiedliwości.

Może ta tęsknota doprowadzi was do Boga, Ojczyzny i Miłości³⁹.

Janusz Korczak zachęcał dzieci do bycia odważnym. Zachęcał do marzeń, „dumnych zamiarów” wierząc, że coś zawsze z tego się stać może⁴⁰. Czasy wojny, głodu, strachu, terroru i wszechobecnej śmierci wymagały odwagi w urzeczy-

³⁸ W. OKOŃ, *Wizerunki sławnych pedagogów*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2000, s. 255.

³⁹ J. KORCZAK, *Pisma wybrane*. t. II, Warszawa: Nasza Księgarnia 1978, s. 61-62.

⁴⁰ J. KORCZAK, *Sława*, Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze 1935.

wistniani wartości takich, jak: szacunek wobec drugiego człowieka – zwłaszcza dziecka czy poszanowania godności – także godnej śmierci. Czasy te wymagały odwagi w zachowaniu wierności człowiekowi – dziecku, odwagi w byciu odpowiedzialnym za tłumaczenie dzieciom rzeczywistości, wymagały odwagi do wiary w ludzi.

*

Spotkania z Januszem Korczakiem i jego systemem wartości poprzez czytanie jego tekstów czy analizowanie biografii owocują przekonaniem, że człowiek ten wartości, o których pisał, realizował w codziennym życiu. Zdaniem J. Bińczyczej Korczaka można uznać za symbol wartości humanistycznych, albowiem „nie tylko głosił pochwałę tych wartości, ale swoim życiem, swoimi wyborami dawał im świadectwo. Poczucie odpowiedzialności za istoty, które były mu dane pod opiekę, imperatyw ochrony słabszego, obowiązek niesienia pomocy śmiertelnie zagrożonym kazał Korczakowi odrzucać wszelkie propozycje ratowania tylko siebie, zostawiania dzieci samych w obliczu śmierci w obozie zagłady [...]”⁴¹.

Kręgosłup moralny Janusza Korczaka – można powiedzieć – wyrasta z szacunku wobec drugiego człowieka, uczciwości wobec siebie i innych oraz odpowiedzialności i ogromnej odwagi nie tylko w głoszeniu tych wartości, ale przede wszystkim w męstwie i niezłomności w prezentowaniu ich w codziennym życiu i odwoływaniu się do nich w sytuacjach dokonywania jakichkolwiek wyborów. Troska o dzieci, którymi nikt nie mógł i nie chciał się zajmować, o ich przetrwanie, poczucie bezpieczeństwa, rozwój i niezłomną walkę o ich prawa zajmowały każdą chwilę życia Korczaka. Pasja, z jaką wykonywał swoje obowiązki lekarza, opiekuna, wychowawcy, publicysty czy autora książek dla dzieci, konsekwentna realizacja głoszonych przez niego norm i zasad dotyczących poszanowania godności dziecka, bezinteresownej pomocy osobom pokrzywdzonym i potrzebującym spełniają warunki określające autorytet moralny.

⁴¹ J. BIŃCZYCKA, *Janusz Korczak – pisarz, pedagog, działacz społeczny*, w: T. PILCH (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. II, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2003, s. 798-799.

BIBLIOGRAFIA

- BIŃCZYCKA J., Janusz Korczak – pisarz, pedagog, działacz społeczny, w: T. PILCH (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. II, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2003, s. 798-799.
- CHYMUK M., *Janusz Korczak. Dziecko i Wychowawca*, Kraków: WAM 2009.
- CICHONŃ W., *Wartości. Człowiek. Wychowanie*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1996.
- DAUZENROTH E., *Janusz Korczak, życie dla dzieci*, Kraków: WAM 2005.
- FALKOWSKA M., *Kalendarz życia, działalności i twórczości Janusza Korczaka*, t. III, red. A. Lewin, Warszawa: NK 1989.
- <http://www.polskieradio.pl/8/1594/Artykul/515653,Stary-Doktor-Janusz-Korczak> [dostęp 2016-07-16].
- INGARDEN R., *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych*, w: TENŻE, *Książeczka o człowieku*, Kraków: WL 1987.
- JAKUBOWSKI M., *Janusz Korczak i jego doznania*, Częstochowa: WSP 1994.
- JANIAK A., *Wychowanie dziecka w pedagogii Janusza Korczaka*, Lublin TN KUL 2015.
- KORCZAK J., *Jak kochać dziecko*, w: TENŻE, *Dzieła*, t. VII, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona 1993.
- KORCZAK J., *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*, wyd. 2, Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze J. Mortkowicza 1929.
- KORCZAK J., *Pamiętnik i inne pisma z getta*, Warszawa: Wydawnictwo WAB 2012.
- KORCZAK J., *Pedagogika żartobliwa*, Warszawa: Wydawnictwa J. Mortkowicza 1939.
- KORCZAK J., *Pisma wybrane*, t. I, Warszawa: Nasza Księgarnia 1978.
- KORCZAK J., *Pisma wybrane*, t. II, Warszawa: Nasza Księgarnia 1978.
- KORCZAK J., *Pisma wybrane*, t. III, Warszawa: Nasza Księgarnia 1978.
- KORCZAK J., *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka 2012.
- KORCZAK J., *Sława*, Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze 1935.
- KORCZAK J., *Dzieci i wychowanie*, „Wędrowiec” 1900, nr 1.
- KORCZAK J., *Jak kochać dziecko. Internat, Kolonie letnie*, wyd. 2, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo J. Mortkiewicza 1929.
- KORCZAK J., *Dzieła*, t. III, vol. 2, *Na mównicy. Publicystyka społeczna (1898-1912)*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona 1994, s. 134-143.
- KRZYWONOS-RYMKIEWICZ B., *Odpowiedzialność podmiotowa dzieci*, Kraków: Wyd. IMPULS 2007.
- KURZĄDKOWSKA B., *O aktualności utworów literackich Janusza Korczaka*, „Prace Literaturoznawcze” 2 (2014), s. 89-100.
- ŁOBOCKI M., *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS 2002.
- ŁOBOCKI M., *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS 2007.
- MERŻAN I., *Podziw i kontrowersje*, w: A. LEWIN (red.), *Wspomnienia o Januszu Korczaku*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia 1981.
- OKOŃ W., *Wizerunki sławnych pedagogów*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2000.
- SŁOBODNIK W., *Tren ku czci Janusza Korczaka*, „Literatura”, 1975, nr 31, s. 5.
- SMOLIŃSKA-THEISS B., *Korczakowskie narracje pedagogiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS 2013.
- SOWA J., *Odpowiedzialność i zaufanie w procesie wychowania dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Szkoła” 2 (50) 2011, s. 9-24.
- STARCZEWSKA K., *Idee wychowawcze Janusza Korczaka wobec wyzwań współczesnego świata. Jak oceniałby Korczak praktykę wychowawczą i edukacyjną dzisiejszej polskiej szkoły?* *Zapis* [z nie-

- wielkimi skrótami] wykładu z okazji inauguracji Roku Janusza Korczaka w Żydowskim Instytucie Historycznym, 5 stycznia 2012, www.jhi.pl/.../Krystyna_Starczewska_Idee_wychowawcze_Janusza_Korczaka [dostęp:2016-07-16]
- SZYMAŃSKI M.S., W królestwie Króla Maciusia Pierwszego, czyli w kręgu pedagogiki Janusza Korczaka, w: M. KORCZYŃSKI, M. OKRASA, B. WIERZCHOWSKA-KONERA (red.), *Idea i dzieło Janusza Korczaka*, Lublin: UMCS 2014.
- THEISS W., *Posłowie*, w: J. KORCZAK, *Jak kochać dziecko?*, Warszawa: Agencja Wydawnicza Jacek Santorski 1992.
- ZUBRZYCKA-MACIĄG T., Szacunek – wartość zaniechana w pedagogice, w: W. FURMANEK, A. DŁUGOSZ (red.), *Wartości w pedagogice. Urzeczywistnianie wartości*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2015.
- ŻEBROWSKI J., Janusz Korczak i jego świat wartości, „*Recogito13*”, (styczeń-luty) 2002 http://www.recogito.pologne.net/spis_13.htm[dostęp:2016-06-14]
- ŻEBROWSKI J., Poznawcze i wychowawcze aspekty czasopisma „*Mały Przegląd*” Janusza Korczaka, w: *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 2012, t. IX, s. 22-36.

WARTOŚCI W ŻYCIU I SPUŚCIZNIE PEDAGOGICZNEJ JANUSZA KORCZAKA

Streszczenie

Dążeniem wychowania moralnego jest kształtowanie w dzieciach i młodzieży systemu wartości zgodnego z powszechną wizją podmiotowego traktowania każdego człowieka, z kanonami pomocnymi w odróżnianiu dobra od zła oraz z wartościami uniwersalnymi takimi, jak: szacunek, uczciwość, odwaga, altruizm czy odpowiedzialność.

Ważne jest zatem nie tyle dostarczanie wiedzy o wartościach moralnych i o odpowiadających im normach i zasadach postępowania, ale także rozwijanie pewnego rodzaju wrażliwości moralnej poprzez m.in. dawanie przykładu postępowania moralnego. Celem artykułu jest zaprezentowanie sylwetki Janusza Korczaka w kontekście głoszonych i prezentowanych wartości, jako wzoru osobowego godnego naśladowania i miana autorytetu moralnego.

Słowa kluczowe: wartości; autorytet moralny; Janusz Korczak.